

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Een doorkijkje naar de toekomst

Voormalig vluchtelingen, jongeren, ambtenaren en activisten aan het woord

Verloo, N.; Metze, T.; Hochstenbach, C.; de Waal, T.

DOI

[10.5553/BenM/138900692023050004005](https://doi.org/10.5553/BenM/138900692023050004005)

Publication date

2023

Document Version

Final published version

Published in

B en M : Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Verloo, N., Metze, T., Hochstenbach, C., & de Waal, T. (2023). Een doorkijkje naar de toekomst: Voormalig vluchtelingen, jongeren, ambtenaren en activisten aan het woord . *B en M : Tijdschrift voor Beleid, Politiek en Maatschappij*, 50(4), 235-245.
<https://doi.org/10.5553/BenM/138900692023050004005>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Een doorkijkje naar de toekomst

Voormalig vluchtelingen, jongeren, ambtenaren en activisten aan het woord

*Nanke Verloo, Tamara Metzke, Cody Hochstenbach & Tamar de Waal**

Inleiding

In dit jubileumnummer blikken we terug op de ontstaansgeschiedenis van ons tijdschrift. Aan de hand van gesprekken met de oprichters en oud-hoofdredacteuren zagen we dat ons tijdschrift altijd als doel heeft gehad om politiek, beleid en wetenschap te verbinden (Van Ostaijen & Brons, dit nummer). Al vijftig jaar start B en M vanuit de maatschappelijke opgaven en leggen auteurs daarom de verbinding tussen die opgaven en politiek, beleid en wetenschap.

Wat zijn dan de huidige maatschappelijke opgaven? Miltenburg en Hoekstra (in dit nummer) beschrijven op basis van onderzoek door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) dat de meest genoemde zorgen van burgers gaan over de politiek zelf, over stijgende prijzen, armoede en groeiende inkomensverschillen, immigratie en asielopvang, klimaat en stikstof, en over de manier waarop we met elkaar samenleven. Burgers ervaren weinig respect en onderling begrip, polarisatie, verharding in het debat en een tekort aan betaalbare woningen (Den Ridder e.a., 2023, in Miltenburg & Hoekstra, dit nummer). Miltenburg en Hoekstra laten het verontrustende beeld zien dat een meerderheid van de respondenten het de verkeerde kant op vindt gaan met Nederland. Een van de belangrijkste redenen voor die somberheid zijn de vele crises waar Nederland voor staat en het – in de ogen van burgers – onvermogen van de politiek om deze op te lossen. Deze problemen stapelen zich volgens deze groep Nederlanders op, maar concrete oplossingen blijven uit.

Deze zorgwekkende inzichten zijn veelzeggend voor de huidige problematiek in ons land, maar we moeten ze ook in een historisch perspectief plaatsen. Het zijn geen geheel nieuwe thema's. De opgaven uit de jaren zeventig – de tijd waarin B en M werd opgericht – zijn veranderd, en ook de taal die we gebruiken is anders. Toch zijn er ook parallellen te trekken: zorgen over armoede noemen we nu de behoefte aan bestaanszekerheid; de verschuivende verhouding tussen burgers en de staat bespreken we nu onder de noemer 'vertrouwenscrisis'; de grenzen aan groei ('li-

* Dr. Nanke Verloo is universitair docent stedelijke planologie aan de Universiteit van Amsterdam en voorzitter van de redactie van *Beleid en Maatschappij*. Prof. dr. Tamara Metzke is hoogleraar bestuurskunde aan de faculteit Technology, Policy and Management van de TU Delft en redactielid van *Beleid en Maatschappij*. Dr. Cody Hochstenbach is universitair docent stadsgeografie aan de Universiteit van Amsterdam en lid van de redactie van *Beleid en Maatschappij*. Dr. Tamar de Waal is universitair hoofddocent rechtsfilosofie en burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam en lid van de redactie van *Beleid & Maatschappij*.

Nanke Verloo, Tamara Metzke, Cody Hochstenbach & Tamar de Waal

mits to growth' van de Club van Rome uit 1972) zijn nu te duiden als de grenzen aan de aarde ('planetary boundaries') ofwel de klimaatcrisis; en over wat in de jaren negentig als multiculturalisme en politieke correctheid werd bediscussieerd, spreken we nu in meer neutrale termen als een zoektocht naar ruimte voor diversiteit. We duiden de maatschappelijke opgaven anders en ze zijn ook anders, maar op meer abstract niveau zijn er soortgelijk thema's in het publieke en politieke debat. We zien dit ook in de thema's die in *Beleid en Maatschappij* door de jaren heen terugkomen (zie ook het stuk van Duco Bannick in dit nummer).

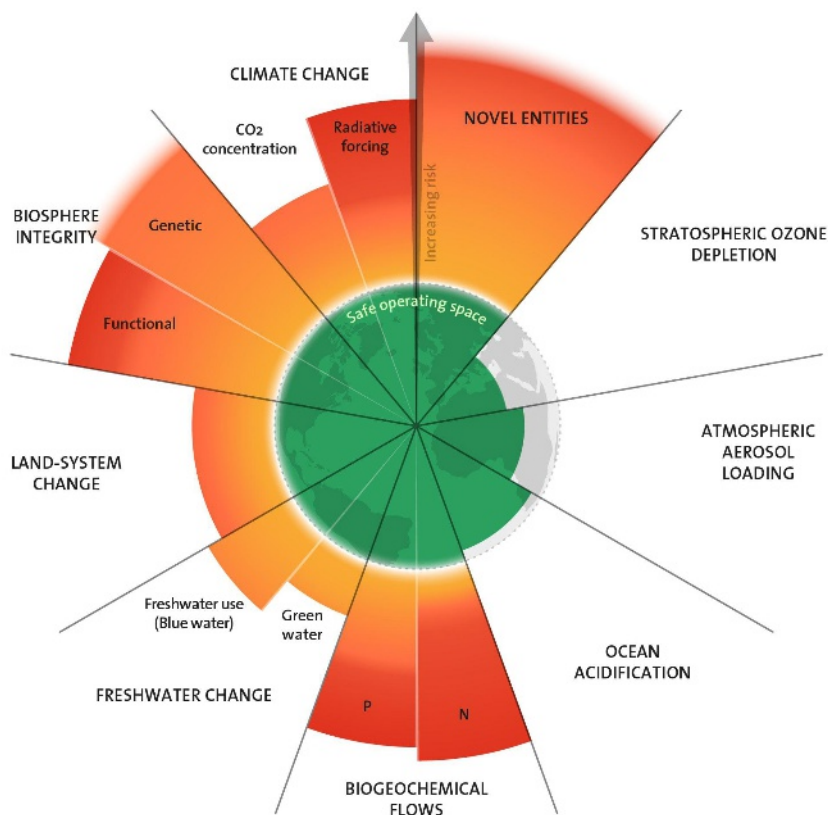
In dit laatste artikel verleggen we de blik naar de toekomst. Dit doen wij niet door te spreken met hoogleraren die met gespecialiseerde kennis kijken naar bepaalde onderwerpen of op basis van grootschalige enquêtes. We doen dat door Nederlanders van verschillend pluimage aan het woord te laten over hun visie op de toekomst van ons land. Zij kunnen ons ideeën aanreiken over de manieren waarop een wetenschappelijk tijdschrift nuttig kan zijn voor verschillende hoeken van de maatschappij. Wat zijn volgens ambtenaren, jongeren, voormalig vluchtelingen (inmiddels genaturaliseerde Nederlandse burgers) en activisten de grootste uitdagingen voor Nederland in de toekomst? Waar zien zij oplossingsrichtingen? En wat kan een wetenschappelijk tijdschrift zoals B en M hieraan bijdragen?

De klimaatcrisis

Natuurlijk staat klimaat hoog op de politieke en maatschappelijke agenda. Zoals we al zagen, noemen burgers het in het onderzoek van het SCP en is het een thema van de afgelopen vijftig jaar. Maar, de urgentie wordt nu breed in de samenleving gedeeld. Ook in onze gesprekken noemen bijna alle respondenten klimaatverandering als het belangrijkste vraagstuk voor nu en in de toekomst. Een ambtenaar uit Amsterdam stelde: 'Ik zie klimaatverandering als een enge, existentiële bedreiging. Daar maak ik me veel zorgen over.'

Klimaatverandering is zo'n centraal en essentieel onderwerp, dat de betekenis en het belang ervan in het huidige tijdsgewricht haast niet meer ter discussie staan. In de wetenschap en ook in de Nederlandse politiek is er een redelijke consensus over klimaatverandering. Met het in kaart brengen van de planetaire grenzen door het Stockholm Resilience Centre (2009, 2015, 2023) is duidelijk welke opgaven er op wereldniveau liggen. Er zijn er negen (zie figuur 1), waarvan er zes ruim overschreden worden. Op deze terreinen zijn ook in Nederland (grotere) opgaven te verwachten.

Figuur 1

Bron: Richardson e.a., 2023.

In onze gesprekken zien we ook de verschillende onderwerpen naar voren komen die gerelateerd zijn aan klimaatverandering en aan een transitie die volgens wetenschappers en beleidsmakers nodig is om hiermee om te gaan. De zorgen gaan over deze planetaire grenzen, maar vooral ook over **hoe** er met klimaatverandering omgegaan moet worden, hoe ze tegengegaan of gemitigeerd moet worden, of hoe eraan geadapteerd moet worden. Daar raakt het thema klimaat meteen ook de andere maatschappelijke thema's die de burgers in de SCP-enquête identificeerden (vertrouwenscrisis, polarisatie). Het zijn vooral die maatschappelijke en bestuurlijke thema's die in relatie tot klimaatverandering genoemd worden door de mensen die wij spraken.

Een van de voormalig vluchtelingen wijst, bijvoorbeeld, op de mogelijke polarisatie die kan ontstaan in Nederland over de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater, en deze geïnterviewde ziet een parallel met de stikstofcrisis. 'Dit is een van de meest urgente problemen. Nederland heeft van alle EU-landen de slechtste wa-

Nanke Verloo, Tamara Metzke, Cody Hochstenbach & Tamar de Waal

terkwaliteit. Sinds 2000 bestaat er de Kaderrichtlijn Water, waarin milieudoelstellingen staan voor de ecologische en chemische kwaliteit van het water. De kwaliteit van water verslechtert door bijvoorbeeld bedrijven die in het water lozen en door te veel mestgebruik in de landbouw. Wat de gevolgen hiervan kunnen zijn, hebben we gezien met stikstof. We moeten in 2027 voldoen aan de milieudoelstellingen uit de Kaderrichtlijn Water, zo niet, dan gebeurt hetzelfde als bij de stikstofcrisis: vergunningen zullen worden geweigerd, projecten zullen worden stopgezet, et cetera.

De jongeren die we hebben gesproken, ondervinden de polarisatie aan den lijve: als ze op een festival alleen vegaburgers kunnen krijgen, zien ze mensen die meteen in de contramine gaan omdat zij zich in hun vrijheid aangetast voelen: waarom wordt die norm opgelegd? De zorg van de jongeren zit vooral bij de burgers en wantrouwen van de overheid. Ze maken zich vooral druk over toenemende polarisatie en de rol van kennis daarbinnen. Hoe burgers te informeren, maar ook hoe overheden geïnformeerd te krijgen? Wat betreft de informatie is wat de jongeren betreft de grote vraag voor burgers: hoe weet je als leek of je goede informatie hebt? Ze zien dat mensen wel zoeken naar informatie, maar dat het lastig is te beoordelen wat de voor nu juiste informatie is. Zij vragen zich ook af of de overheden wel goed geïnformeerd zijn en of zij bepaalde groepen burgers überhaupt wel zien. Ze denken dat beleidsmakers en onderzoekers te abstract en systemisch nadenken over duurzaamheidstransities in hun beleid en onderzoek.

Kortom, de geïnterviewden maar ook onderzoekers, beleidsmakers en politici zien vooral de maatschappelijke en bestuurlijke kanten van de transitie als grote opgaven. We zien ook dat hierover conflicten ontstaan (windmolens, stikstof, gasbevingen). De sociale uitdagingen gekoppeld aan de milieupgaven worden daarmee steeds zichtbaarder. Klimaatvluchtelingen, klimaatdepressie, energiearmoede, maar ook verdriet om verlies van sociale netwerken, identiteit en gedeelde geschiedenis zijn onderdeel van de grote transitieopgaven die er liggen. Thema's waar (helaas) nog jarenlang onderzoek naar gedaan kan worden en waar *Beleid en Maatschappij* aandacht aan zal schenken.

Migratie

Het mag niet verrassen dat ook 'migratie' genoemd werd als een van de grote uitdagingen van de komende tijd. De respondenten dachten daarbij vooral aan gedwongen migratie, onder meer veroorzaakt door klimaatverandering, oorlog en vervolging, ecologische rampen of economische malaise. Als grote groepen mensen op drift raken, leidt dat tot allerlei morele, politieke en praktische vraagstukken. Een voormalig vluchteling met een Syrische achtergrond maakte zich vooral zorgen over de onverschilligheid van de Europese Unie en het Westen ten opzichte van bepaalde vluchtelingenstromen. Hij noemde het lot van Armeniërs in Azerbeidzjan. 'Het voltrekt zich voor onze ogen', zei hij. 'Maar we doen niets.' Dit staat in groot contrast, meende hij, met de opvang die Oekrainers krijgen in Europa en Nederland. 'We moeten genuanceerd zijn over hun positie, zeker ook juridisch',

legde hij uit. ‘Maar de manier waarop er voor hen heel snel veel mogelijk bleek, heeft mij geleerd: waar een politieke wil is, is een weg. En die politieke wil ontbreekt vaak, bijvoorbeeld door economische of geopolitieke belangen.’

Het migratievraagstuk staat niet op zichzelf, maar raakt aan allerlei andere problematiek, zoals de opkomst van artificial intelligence (AI). Een voormalig vluchteling met Eritrese achtergrond vertelde dat de EU een schizofrene omgang heeft met het reguleren van AI in reactie op alle technologische ontwikkelingen die zich momenteel in razend tempo voltrekken. Zo verbiedt de recente AI-act, aangenomen door het Europese Parlement, allerlei vormen van surveillance met betrekking tot Europese burgers omdat ze strijdig zouden zijn met mensenrechten. Maar dit soort surveillancetechnieken wordt expliciet niet verboden voor het tracken van asielzoekers en vluchtelingen buiten de grenzen van Europa (www.amnesty.org). ‘Dit roept de vraag op: zijn die vormen van surveillance nu in strijd met de menselijke waardigheid, of niet?’

Ook breder zal de spanning tussen mensenrechten en migratie de komende jaren waarschijnlijk alleen maar toenemen voor de EU. Dit is een pijnlijk punt. Het verhaal van de EU is dat het een waardengemeenschap is waarvan mensenrechten het brandend middelpunt vormen (<https://european-union.europa.eu/>). Dit verhaal – en daarmee ook het bijbehorende zelfbeeld en het internationale imago – erodeert flink door alle grove mensenrechtenschendingen van de EU als het aankomt op migratie. Pushbacks zijn inmiddels dagelijkse praktijk, en de tijd dat afspraken met dictators zoals de beruchte Libië-deal onbespreekbaar waren, ligt ver achter ons.

Het viel een jongere ook op dat gesprekken over migratie steeds verhitter worden, zowel in de politiek als bijvoorbeeld binnen families tijdens verjaardagen. Mensen durven zich steeds meer uit te spreken, maar het is de vraag of dit ons dichter bij oplossingen brengt, merkte zij op. Het leidt in ieder geval niet tot een genuanceerd politiek gesprek, waarbinnen allerlei mogelijke beleidskeuzes zorgvuldig besproken en afgewogen worden. Hier ligt een taak voor de wetenschap, meende een voormalig vluchteling met een Syrische achtergrond. Volgens hem slingeren veel politici allerlei onwaarheden over migranten en vluchtelingen de wereld in, die wetenschappers moeten *debunkten*. Het is daarbij belangrijk dat zij geen jargon gebruiken: het moet toegankelijk en duidelijk zijn, zodat mensen weten wat de waarheid is. Hij prijst bijvoorbeeld het werk van Leo Lucassen: ‘Hij laat de rol van migratie in de Nederlandse geschiedenis zien. Heel veel mensen weten daar helemaal niets over’ (bijvoorbeeld Lucassen & Lucassen, 2021).

De waarheid is helaas dat als het op migratie aankomt, de kloof tussen politiek en wetenschap nauwelijks groter kan zijn. Wetenschappers benadrukken onder meer geregeld dat legale migratieroutes voor asielzoekers zouden leiden tot minder mensensmokkel en doden, of dat veruit de meeste migranten die naar Nederland komen geen asiel zoeken, maar arbeidsmigrant zijn, of dat circulaire migratie humanitair en economisch veelbelovend lijkt (bijvoorbeeld De Haas, 2023). Maar zulke – vaak wetenschappelijk breed gedragen – conclusies resoneren niet tot nau-

Nanke Verloo, Tamara Metze, Cody Hochstenbach & Tamar de Waal

welijks in de politiek. Integendeel, de EU zet steeds meer in op harde grensbewaking en het permanent buitenhouden van asielzoekers. Ook is in de wetenschap een duidelijke trend waarneembaar richting meer migratieonderzoek dat de koloniale wortels van ons immigratie- en burgerschapsbeleid blootlegt en bekritiseert (bijvoorbeeld Blankvoort e.a., 2021). Kijkend naar hedendaagse politieke discussies en verkiezingen, lijkt de enige mogelijke conclusie dat dit voorlopig vooral academische exercities blijven (wat uiteraard niets zegt over de legitimiteit van zulke onderzoeken).

Uit de gesprekken met de respondenten bleek dat er veel behoefte is aan feiten en kennis in discussies rondom migratie. Over ons tijdschrift werd bijvoorbeeld gezegd dat we vooral zouden moeten factchecken of het politieke debat moeten verrijken met wetenschappelijke studies. Dit zou allicht een te journalistieke taakopvatting zijn voor een wetenschappelijk tijdschrift, maar het is de moeite waard te reflecteren op de vraag hoe het komt dat de suggesties van wetenschappers omtrent migratie zo vaak aan politieke dovemansoren gericht zijn.

Bestaanszekerheid en sociale ongelijkheid

Een ander thema dat tijdens de gesprekken aan bod kwam, was bestaanszekerheid en, in het kielzog daarvan, sociale ongelijkheid. Dat ligt wellicht in de lijn der verwachtingen, aangezien het thema bestaanszekerheid momenteel een centrale rol speelt in het publieke en politieke debat. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de bijdragen van politicus Pieter Omtzigt. Zo geeft een geïnterviewde activiste aan dat de ‘politiek momenteel aan de haal gaat met het begrip’. Daaraan ten grondslag ligt een frustratie dat het thema nu al snel wordt platgeslagen. Zo gaat het al snel over het percentage mensen dat moet zien rond te komen van niet veel meer dan het bestaansminimum, waarbij de discussie vervolgens gaat rond welk inkomen dat minimum ongeveer zou moeten liggen. Zo bleken Omtzigt en scheidend minister-president Mark Rutte er andere definities op na te houden. Deze interpretatie sluit aan op de academische literatuur rondom de technocratisering van de politiek, waarbij politieke discussies niet veel verder reiken dan definitie- en operationaliseringskwesaties (zie bijvoorbeeld Oosterlynck & Swyngedouw, 2010; Swyngedouw, 2011; Mouffe, 2005).

De activist vindt daarentegen dat de discussie rondom bestaanszekerheid veel breder gevoerd moet worden. Het zou *minimaal* moeten gaan over wat een menswaardig bestaan inhoudt. Maar uiteindelijk zou de discussie niet moeten gaan over hoe mensen kunnen overleven, maar over hoe zij goed kunnen leven. Dat goede leven gaat bijvoorbeeld om hoe mensen kunnen leven met zo min mogelijk stress, onzekerheid of chaos. Een woning die niet alleen betaalbaar maar ook zeker passend, van goede kwaliteit en aangenaam is, is daarbij een cruciale voorwaarde.

Bestaanszekerheid moet daarbij niet op een hoop gegooid worden met andere populaire begrippen als kansengelijkheid. Bestaanszekerheid stuurt aan op de uitkomst, namelijk een bepaald minimum waar iedereen aanspraak op maakt. Kan-

sengelijkheid, daarentegen, stuurt aan op gelijke startposities, maar zegt in beginsel niets over de daaropvolgende uitkomsten. Een samenleving met volledige kansengelijkheid maar alomtegenwoordige bestaansonzekerheid is in principe mogelijk.

Bestaanszekerheid valt in brede zin van het woord niet los te zien van het eerste onderwerp dat we hier bespraken, de klimaatcrisis – een crisis die de toekomst van het leven op aarde in meerdere opzichten uiterst fragiel maakt. Een klimaatactivist gaat dieper in op het verband door te benadrukken dat een van de meest urgente thema's rondom de klimaatcrisis het vraagstuk van klimaatrechtvaardigheid is. Dan gaat het om herverdeling, op mondiaal schaalniveau maar ook binnen de eigen landsgrenzen. Zowel de eigen bijdrage aan de klimaatopwarming als de mogelijkheid om zich ertegen te beschermen is namelijk extreem ongelijk verdeeld. Bestaanszekerheid kan daarmee niet los gezien worden van klimaatrechtvaardigheid en dus eigenlijk ook niet van de migratie die ontstaat als er niets wordt gedaan aan die rechtvaardigheid op mondiaal niveau.

Verschillende geïnterviewden benadrukken hoe het aanpakken van bestaanszekerheid, of sociaaleconomische ongelijkheid in bredere zin, op gespannen voet staat met dominante economische redeneringen. Zo schetst een ambtenaar hoe onder veel beslissingen nu een 'sterk financieel-economische rationaliteit' ligt. Dan moeten we bijvoorbeeld denken aan buurtkamers die 'als kostenpost worden gezien in de gebiedsontwikkeling', mede doordat sociaal-maatschappelijke baten niet in 'spreadsheets' uit te drukken zijn, zeker niet als die zich pas op de langere termijn manifesteren.

Een van de geïnterviewde activisten merkt eveneens op dat economische denkkaders veelal dominant zijn. De argumenten van activisten zouden niet serieus genomen worden omdat het economisch nu eenmaal niet mogelijk zou zijn. Dat zou in principe niet zo erg zijn, ware het niet dat economen – of op zijn minst economische denkrichtingen – erg dominant zijn, ook bij overheden die een publieke taak dienen te vervullen.

Interessant genoeg komen een ambtenaar en een activist met twee tegenovergestelde oplossingen. Waar de ambtenaar stelt dat de oplossing ligt in het herformuleren wat uiteindelijk van waarde is, daar stelt de activist dat sociale wetenschappers zich juist meer zouden moeten engageren met economische onderwerpen, hun taal en hun methodes zouden moeten overnemen. Alleen door het speelveld van de economie te 'reclaimen' door andere sociale wetenschappen, zou de economendominantie kunnen worden doorbroken. Dat betekent onder andere meedoen met het opstellen en berekenen van kostenplaatjes, maar dan mét het meewegen van maatschappelijke baten op de middellange termijn. De ambtenaar suggereert juist dat andere beelden, verhalen en idealen het startpunt zouden moeten zijn, zodat de kostenplaatjes niet langer dominant zijn. Waar deze activist en ambtenaar elkaar in grote mate kunnen vinden, is hun eerste zet wezenlijk anders.

Nanke Verloo, Tamara Metzke, Cody Hochstenbach & Tamar de Waal

Deze posities sluiten in brede zin aan op recent onderzoek waaruit blijkt dat de economische wetenschap weinig verwijst naar andere disciplines. Zo concluderen Aistleitner, Kapeller en Steinerberger (2019, 361, eigen vertaling) op basis van een uitgebreide citatieanalyse dat ‘de moderne *mainstream* economie een grotendeels zelfreferentieel intellectueel project [is] dat meestal ontoegankelijk is voor disciplinaire of paradigmatische buitenstaanders’. Het Nederlandse initiatief ‘rethinking economics’ (De Muijnck & Tieleman, 2022) pleit er dan ook voor de economische wetenschap te diversificeren door meer ruimte te geven aan *heterodoxe* economische benaderingen en kruisbestuiving met andere disciplines. Hier ligt ook een taak voor andere sociale wetenschappers, en sociaalwetenschappelijke bladen als B en M, door zich actief te verhouden tot thema’s die te belangrijk zijn om aan louter economen over te laten. Afhankelijk van het thema en de invalshoek kan dat door andere, niet-economische waarden te benadrukken of juist door economische denkkaders en methoden te omarmen en benutten.

Vertrouwen in ‘de overheid’

De onderwerpen die we tot nu toe hebben besproken, zijn onlosmakelijk verbonden aan een laatste onderwerp dat in alle interviews naar voren kwam: het afnemende vertrouwen in de overheid en in elkaar. Mensen lijken het gevoel te hebben dat de overheid niet langer de controle heeft, niet over het klimaat, niet over de instroom van vluchtelingen, en zelfs niet over inflatie en de daaraan gerelateerde bestaansonzekerheid. Je kunt je afvragen of een overheid die controle ooit wel had, maar tegelijkertijd vragen de opgaven van deze tijd bij uitstek om transnationale en transdisciplinaire oplossingen. Geen enkele overheid is in staat om in z’n eentje de klimaatcrisis, de vluchtelingen crisis en de inflatie op te lossen, want deze fenomenen houden zich simpelweg niet aan staatsgrenzen.

In de context van al deze crises en in combinatie met alom besproken schandalen, zoals die met de toeslagen en de gasboringen in Groningen, is het geen verrassing dat burgers steeds minder vertrouwen hebben in de politiek. Het gaat hier specifiek over het vertrouwen in de politiek, omdat het continue onderzoek van het SCP (Den Ridder e.a., 2023) en het artikel van Miltenburg en Hoekstra (in dit nummer) laten zien dat er een belangrijk verschil is tussen ‘politiek vertrouwen’, ‘vertrouwen in de overheid’ en ‘vertrouwen in de rechtsstaat’. Het vertrouwen in de politiek duidt op het vertrouwen van burgers in de Tweede Kamer en de regering en wordt sinds vorig jaar als erg laag gemeten door het SCP (Den Ridder e.a., 2022). Een dalend vertrouwen in de politiek is volgens Tom van der Meer, hoogleraar politicologie aan de UvA, helemaal niet zo erg, maar juist een gezonde reactie van kiezers op een regering die grote problemen en schandalen niet overtuigend aanpakt. Hij schreef in een column dat Nederland helemaal geen laag vertrouwensland is, maar dat het gebrek aan vertrouwen slechts ‘een specifieke reactie is op specifiek falen van een specifieke generatie politici, en dat het weer versterkt als de politiek structureel werkt aan dat vertrouwen’ (Van der Meer, 2023).

Eigenlijk onderzoeken de studies naar vertrouwen vaak niet het vertrouwen in ‘de overheid’. Wat wordt er bedoeld als het in onderzoek of de media over ‘de overheid’ gaat? De overheid komt tot uiting in heel veel verschillende instituties, schaalniveaus en vormen en kan daarom niet gevangen worden in één benadering van ‘vertrouwen in de overheid’. Wel kunnen de studies iets zeggen over de zorgen die Nederlanders uiten over de toepasselijkheid, effectiviteit en transparantie van beleid. Zo stellen Miltenburg en Hoekstra op basis van hun onderzoek dat ‘veel Nederlanders besluit- en beleidsvorming niet transparant en (te) onvoorspelbaar vinden, ze ervaren dat er niet altijd sprake is van gelijke behandeling door de overheid, en mensen twijfelen of er wel met iedereen rekening wordt gehouden’ (Miltenburg en Hoekstra, in dit nummer). Als het over vertrouwen in de overheid gaat, moet er dus een onderscheid worden gemaakt in vertrouwen in de politiek en vertrouwen in de totstandkoming en uitvoering van beleid op verschillende schaalniveaus en in verschillende overheden. Hier zou de wetenschap kunnen bijdragen aan het veel beter specificeren over welk vertrouwen het nu eigenlijk gaat.

Een veel gevaarlijker verlies van vertrouwen zou zijn als Nederlanders het vertrouwen in de rechtsstaat zouden verliezen. Dat zou namelijk betekenen dat Nederlanders er niet langer op zouden vertrouwen dat de rechtsstaat hen beschermt tegen onrechtmatig of onrechtvaardig handelen van de overheid en elkaar. De cijfers laten zien dat het vertrouwen in de rechtsstaat juist stabiel en hoog is in Nederland (Miltenburg en Hoekstra, in dit nummer). Echter is het verschil tussen vertrouwen in de politiek, de overheid of de rechtsstaat voor burgers vaak helemaal niet zo duidelijk. Voor veel mensen is de politiek, de overheid, de rechtsstaat gewoon alles wat hun vanuit Den Haag of het gemeentehuis opgelegd wordt of, in positieve zin, mogelijk wordt maakt.

Een rijksambtenaar benoemde dan ook in haar interview dat we ‘de vrijheid en het feit dat we in een democratische rechtsstaat leven vaak voor lief nemen’. Volgens haar is het ‘iets heel bijzonder en iets heel kwetsbaars, dat we in vrijheid leven en dat de staat ons beschermt’. Zij ziet er gevaar in dat mensen zich niet meer echt lijken te beseffen wat een rechtsstaat betekent voor onze vrijheid en ons alledaagse leven. Ze verwijst naar de oorlog in Oekraïne om aan te geven hoe kwetsbaar onze vrijheid en onze rechtsstaat zijn. ‘Onze democratische rechtsstaat is een cadeau, maar hangt tegelijkertijd aan een zijden draadje als we die niet waarderen en er maar vanuit gaan dat hij er toch wel zal zijn.’ De rijksambtenaar roept dan ook op om onze kinderen meer bewust te maken van wat onze rechtsstaat betekent in ons dagelijks leven en hoe die onze vrijheid beschermt.

Hoe ervaart de burger zoiets groots en abstracts als ‘de overheid’? Vooral de lokale ambtenaren die wij spraken merken iedere dag hoe lastig het is om te werken met burgers die vanuit wantrouwen met hen in gesprek gaan. Een ambtenaar uit Utrecht zei: ‘Het geeft een directe weerslag op hoe de informatie die de overheid verstrekt wordt ontvangen, of op hoe je als overheid wordt opgezocht door mensen die je nodig hebben, en hoe mensen zich naar mij als ambtenaar opstellen. Dit hoor ik ook bij andere organisaties die gerelateerd zijn aan de overheid – bijvoorbeeld jeugdzorg. Zij zeggen: “We willen helpen, maar mensen denken dat je de kinderen

Nanke Verloo, Tamara Metzke, Cody Hochstenbach & Tamar de Waal

komt afpakken.” Hij stelt dus dat het probleem van afnemend vertrouwen in de overheid zich uitstrekt van basale problemen met informatieverstrekking tot mensen die niet langer met de gemeente willen samenwerken of hun hulp aanvaarden. Vooral op het gebied van volksgezondheid zag deze ambtenaar een probleem: ‘Het vertrouwen in de overheid als legitieme informatieverstrekker is cruciaal, denk aan zonnebrand en vaccinatie.’

Het vertrouwen in de overheid als onderwerp is dus een ingewikkelder onderwerp dan het lijkt en moet steeds genuanceerd worden om heel precies te weten over welk vertrouwen het nu daadwerkelijk gaat. Daar ligt dan ook een opdracht voor de wetenschap en voor een blad als *Beleid en Maatschappij*: nuance aanbrengen in de discussie. Vooral omdat zo’n bewustzijn ertoe zou kunnen leiden dat de beschermende functie van onze rechtsstaat kan worden geherwaardeerd. Daar is natuurlijk niet alleen kennis en vertrouwen voor nodig, de rechtsstaat zou vooral beter moeten functioneren zodat mensen in hun dagelijkse gang van zaken ervaren dat het ‘een cadeautje is’. Momenten waarop de rechtsstaat niet functioneert, zouden daarom niet in de doofpot moeten worden gestopt, maar juist zichtbaar moeten zijn. Alleen als we zien waar het misloopt, waar burgers niet langer beschermd worden, waar ambtenaren of rechters op de stoel van de politiek komen te zitten, waar burgers het onderspit delven, kunnen we begrijpen hoe onze rechtsstaat, die altijd in beweging is, beter kan en moet.

Conclusies

De maatschappelijke uitdagingen van klimaat, migratie, bestaanszekerheid, ongelijkheid en het vertrouwen in de ‘overheid’ zijn dus allemaal met elkaar verweven. Precies die verwevenheid maakt dat de huidige opgaven zo complex zijn. Ze zijn dan ook niet op te lossen vanuit één enkele discipline. Iedere discipline brengt specifieke inzichten. De klimaatwetenschappers weten goed welke planetaire grenzen overschreden worden, maar moeten samenwerken met beleidsmakers om tot goed beleid te komen. Bestuurskundigen weten hoe dit moet. Om dit beleid echter uitgevoerd te krijgen is samenwerking met maatschappelijke partners en burgers nodig. Sociologen hebben op dit gebied expertise. Het zijn dus niet alleen de onderzoekers uit verschillende vakgebieden die moeten samenwerken, maar die samenwerking moet ook met maatschappelijke partners gebeuren. Alleen door op een interdisciplinaire manier te kijken naar de verwevenheid tussen de opgaven en op een transdisciplinaire manier oplossingen te ontwerpen, komen we tot adaptieve vormen van bestuur en beleid die passen bij de huidige complexiteit.

Inter- en transdisciplinariteit zijn ingewikkeld. Niet op z’n minst omdat wetenschappers vanuit verschillende paradigma’s denken die tegenstrijdig aan elkaar kunnen zijn. Wat de een als wetenschap ziet, vindt de ander slechts anekdotisch en subjectief. Terwijl beiden de kennis over de wereld als een veranderlijk construct kunnen aanschouwen. Alleen door ook in de wetenschap deze verschillen te overbruggen en met een open blik het gesprek aan te gaan over de kennis die we nodig hebben om met complexe opgaven om te gaan, kunnen we de toekomst tegemoet

treden. *Beleid en Maatschappij* kan hier door zijn interdisciplinaire en transdisciplinaire insteek een bijdrage aan leveren.

Dat betekent ook dat we niet bang moeten zijn om het met elkaar oneens te zijn. In een complexe samenleving mogen verschillen gevierd worden. Verschil en pluriformiteit is de essentie van de democratie (Mouffe, 2005). De rijksambtenaar zei: 'We moeten de rechtsstaat herwaarderen en daarvoor moeten we misschien op zoek naar nieuwe verhoudingen. Dat leidt tot momenten waarop het schuurt tussen instituties, tussen de overheid en de burger. Dat schuren moeten we juist opzoeken zonder dat het zijden draadje breekt, want dan dreigen we het te verliezen.' *Beleid en Maatschappij* wil bijdragen aan het zichtbaar maken van dit verschil en een platform zijn voor de discussies waarin de verschillende opvattingen over een 'goede' toekomst tegen het licht kunnen worden gehouden.

Literatuur

- Aistleitner, M., Kapeller, J., & Steinerberger, S. (2019). Citation patterns in economics and beyond. *Science in Context*, 32 (4): 361-380.
- Blankvoort, N., Hartingsveldt, M. van, Labirte Rudman, D., & Krumeich, A. (2021). Decolonising civic integration: a critical analysis of texts used in Dutch civic integration programmes. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47 (15): 3511-3530.
- Haas, H. de (2023). *Hoe migratie echt werkt*. Spectrumboeken.
- Lucassen, L., & Lucassen, J. (2021) *Migratie als DNA van Amsterdam: 1550*. Atlas Contact.
- Meer, T. van der (2023). *Nederland is geen laag vertrouwensland*. www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2023/06/nederlands-is-geen-laag-vertrouwensland.html, geraadpleegd op 25 oktober 2023.
- Mouffe, C. (2005). *On the political*. Londen: Psychology Press.
- Muijnck, S. de, & Tieleman, J. (2022). *Economy studies: a guide to rethinking economics education*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Oosterlynck, S., & Swyngedouw, E. (2010). Noise reduction: the postpolitical quandary of night flights at Brussels airport. *Environment and Planning A*, 42 (7): 1577-1594.
- Richardson, J. e.a. (2023). Earth beyond six of nine Planetary Boundaries. *Science Advances*, 9: 37.
- Ridder, J. den, Kunst, S., Hartman, C., & Miltenburg, E. (2023). *Burgerperspectieven 2023 bericht 2*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, J. den e.a. (2022). *Burgerperspectieven Bericht 1*. Den Haag.
- Rockström, J. e.a. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461: 472-475. doi:10.1038/461472a.
- Steffen, W. e.a. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*, 347: 736. 1259855.
- Swyngedouw, E. (2011). Interrogating post-democratization: Reclaiming egalitarian political spaces. *Political Geography*, 30 (7): 370-380.
- www.amnesty.org/en/latest/news/2023/06/eu-european-parliament-adopts-ban-on-facial-recognition-but-leaves-migrants-refugees-and-asylum-seekers-at-risk/, geraadpleegd op 25 oktober 2023.
- https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_nl, geraadpleegd op 26 oktober 2023.